

فصلنامه علمی رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره شاپا: 1735-739X

دوره ۱۳، شماره ۳ (پیاپی ۶۹)، بهار ۱۴۰۱

Doi: 10.29252/PIAJ.2022.226421.1226

صفحات: ۳۵-۵۶

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای: پیامدهای امنیتی و اقتصادی

محسن شریعتی نیا^۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۹

چکیده

سازمان همکاری شانگهای از نمادهای منطقه‌ای در اوراسیای پساجنگ سرد است. پایش روند دگرذیبی این نهاد نشان از اهمیت قدرت محوری و دستاوردهای نسبی در مدل رفتاری اعضای سازمان دارد. پس از نزدیک به دو دهه کوشش‌های ایران برای عضویت دائم در سازمان همکاری شانگهای به ثمر نشست. فرایند الحاق ایران آغاز شده و این کشور در آینده‌ای کوتاه به عنوان عضو دائم این نهاد پذیرفته خواهد شد. عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای چه طیفی از پیامدهای امنیتی و اقتصادی در پی خواهد داشت؟ این مقاله با بهره‌گیری از چارچوب مفهومی واقعگرایی در تحلیل رژیم‌های بین‌المللی و بررسی اسنادی که کشورها برای عضویت دائم در سازمان امضا می‌کنند در پی ارائه پاسخی به پرسش مورد اشاره برآمده است. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که روابط قدرت متغیر کانونی در ایجاد رژیم امنیتی و اقتصادی شانگهای بوده و دستاوردهای نسبی نقش کلیدی در شکل دهی به مدل رفتاری اعضای سازمان ایفا کرده است. متاثر از این مدل رفتاری، نهادینگی این سازمان ضعیف است. عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای تنها در حوزه مقابله با تروریسم تعهدات الزام‌آوری برای این کشور ایجاد می‌کند. در سایر حوزه‌های امنیتی و در حوزه اقتصادی همکاری اعضا تابعی از اجماع شورای سران و غیرالزام‌آور است.

واژگان کلیدی: ایران، سازمان همکاری شانگهای، امنیت، رژیم‌های بین‌المللی، دیپلماسی اقتصادی.

مقدمه

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای مهم‌ترین رخداد سیاست خارجی کشور پس از توافق مشارکت راهبردی جامع با چین بود. ایران پس از ۱۵ سال کوشش بالاخره به این سازمان راه یافت. در پی این رخداد موجی از تحلیل‌ها و انتظارات در کشور شکل گرفت و به روال سال‌های اخیر نگرش‌ها در این حوزه قطبی شد. برخی الحاق ایران به سازمان همکاری شانگهای را فاقد ارزش راهبردی و اقتصادی برای کشور برشمردند و طیفی دیگر آن را نشانه پایان تحریم‌ها و فشارهای غرب و آغاز عصر جدیدی در روابط خارجی دو کشور برشمردند.

عضویت دائم ایران در این سازمان چه پیامدهای امنیتی و اقتصادی در بر خواهد داشت؟ از منظر نویسنده، عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای تنها در حوزه مقابله با تهدیدات نوین امنیتی، بویژه تروریسم تعهدات الزام‌آوری برای این کشور ایجاد می‌کند. در سایر حوزه‌های امنیتی و در حوزه‌های اقتصادی همکاری اعضا تابعی از اجماع شورای سران و غیرالزام‌آور است. فرضیه مقاله با اتکا به نگرش واقع‌گرایی به رژیم‌های بین‌الملل و بررسی اسنادی مورد آزمون قرار خواهد گرفت. بنا بر یک تعریف، روش اسنادی تحلیل آن دسته از اسنادی است که شامل اطلاعات درباره پدیده‌هایی است که قصد مطالعه آنها را داریم. روش اسنادی مستلزم جستجویی توصیفی و تفسیری است (صادقی فسایی و عرفانی منش، ۱۳۹۴، ۴). اسناد و مدارک صرفاً بازنمایی صرف واقعیت‌ها یا حقایق نیستند. افراد (یا موسسات) این مدارک را برای مقاصد (عملی) و مطابق نوع خاصی از کاربرد تولید می‌کنند. از این منظر استفاده از اسناد و مدارک می‌تواند برای درک واقعیت‌های اجتماعی بسیار سودمند باشد. به دیگر سخن اسناد و مدارک روایت خاصی از واقعیت را که به منظور خاصی ساخته شده است، بازگو می‌کنند (اووه فلیک، ۲۸۳).

در این مقاله اسناد کلیدی سازمان همکاری شانگهای در متن روابط قدرت و مدل رفتاری اعضای آن بررسی شده تا چارچوبی برای شناخت رژیم بین‌المللی حاکم بر این نهاد فراهم آید. افزون بر این با بررسی اسنادی که امضای آنها شرط لازم عضویت دائم ایران در این نهاد است پیامدهای امنیتی و اقتصادی عضویت ایران در این نهاد تبیین می‌گردد. پژوهش حاضر در چهار بخش سامان یافته است. نخست پیشنهادیه پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دوم چارچوبی مفهومی برای تحلیل و تفسیر روند تحول در همکاری اعضای سازمان ارائه می‌شود و بر مبنای اسناد، اصول و رفتار سازمان در دو دهه گذشته اهداف،

مدل رفتاری آن تبیین می‌گردد. در بخش سوم سازمان در محیط ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک اوراسیا مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد و نهایتاً در بخش کلیدی مقاله، پیامدهای عضویت دائم ایران در این نهاد از منظر امنیتی و دیپلماسی اقتصادی تبیین می‌گردد.

پیشینه پژوهش

سازمان بین‌المللی به نهادی اطلاق می‌شود که دارای رویه‌های رسمی است و حداقل سه کشور به عضویت آن درآمده‌اند. (Baylis, et al., 2019). از این منظر سازمان همکاری شانگهای سازمانی بین‌دولتی و منطقه‌ای است. در سال‌های اخیر، هویت بین‌المللی این سازمان، نقش اعضا در شکل‌دهی به دستور کار آن و دامنه تأثیرات این نهاد در اوراسیا و فراتر از آن از رویکردهای مختلفی مورد بحث قرار گرفته است.

از منظر طیف وسیعی از محققین، توزیع قدرت میان اعضای سازمان همکاری شانگهای به شدت نامتوازن است. چین و روسیه به عنوان دو قدرت بزرگ و دو بازیگر کلیدی در اوراسیا و پهنه جهانی نقش کلیدی در این نهاد ایفا می‌کنند. از همین رو جریان اصلی ادبیات موجود درباره این نهاد به زبان انگلیسی، معطوف به نقش چین و روسیه در شکل‌دهی به هویت و دستور کار آن است. برخی پژوهشگران کوشش‌های چین برای شکل‌دهی به این سازمان و نقش‌آفرینی کلیدی در آن را در چارچوب گسترده‌تر سیاست خارجی و امنیتی چین تفسیر می‌کنند. از این منظر مقابله با شورش‌های قومی و مذهبی در چین، مقابله با تروریسم و تجزیه‌طلبی، تداوم وضعیت باثبات در مرزهای این کشور با آسیای مرکزی، تأمین امنیت انرژی و پیشبرد توسعه اقتصادی عوامل شکل‌دهنده به رویکرد و کنش چین در سازمان همکاری شانگهای محسوب می‌شوند (Yuan, 2010).

از این منظر مادامی که سازمان به پیشبرد منافع چین در آسیای مرکزی کمک کند و به همگرایی منطقه‌ای یاری رساند، چین در تقویت آن خواهد کوشید (Chung, 2006). برخی دیگر پیشبرد نوعی دیپلماسی زیست‌محیطی را در کانون اولویت‌های چین در این سازمان در سال‌های اخیر برشمرده و استدلال کرده‌اند که این کشور از طریق ارائه منابع مالی و تشویق شرکت‌های چینی به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیست‌محیطی در اقتصادهای عضو این نهاد، نوعی همگرایی زیست‌محیطی را در دستور کار قرار داده است (Agostinis & Urdinez, 2021).

بخش دیگری از ادبیات موجود بر نقش و راهبرد روسیه در این نهاد متمرکز است. طیفی از محققین نگرش ژئوپلیتیک به این سازمان را در کانون نگاه روسیه دانسته‌اند، بدان معنا که مسکو سازمان همکاری شانگهای را ابزاری برای ثبات در پهنه اوراسیا، توازن سازی در برابر نفوذ غرب در آسیای مرکزی و شکل دهی به نوعی هژمونی مشترک با چین تعریف می‌کند (Tsygankov, 2018). در مقابل، برخی پژوهشگران از ابهام در استراتژی کلان روسیه در این سازمان سخن گفته و استدلال کرده‌اند که حمایت روسیه از پذیرش اعضای جدید، به‌ویژه هند تأثیرات مخربی بر کارکرد آن داشته است (Agostinis & Urdinez, 2021).

محقق دیگری استدلال کرده است که عدم تقارن میان قدرت چین و روسیه با سایر اعضای سازمان از یک سو و تقارن قدرت میان دو بازیگر کلیدی این نهاد، شکل دهی به دستور کاری منسجم در این نهاد را با دشواری مواجه کرده است (Song, 2013). در یکی از مقالاتی که به زبان فارسی منتشر شده، نویسنده به خوبی رویکردهای مفهومی موجود درباره سازمان همکاری شانگهای را مورد بررسی قرار می‌دهد و نقاط ضعف آنها را موشکافی می‌کند (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۹۰). فرایند عضویت دائم ایران در این نهاد به‌تازگی آغاز شده است. از همین رو ادبیات موجود در مورد نقش و جایگاه ایران در این نهاد معطوف به دوره عضویت ناظر در آن است. برخی عضویت ناظر ایران در این نهاد را در راستای مقابله با هژمونی آمریکا بر شمرده‌اند (حاجی یوسفی و الوند، ۱۳۸۷). طیف دیگری از محققین بر منافع کلان امنیتی و اقتصادی ناشی از عضویت در این نهاد تاکید کرده‌اند (شمسیان، ۱۳۸۵) (کوشکی و حسینی، ۱۳۹۶). محققین دیگری جایگاه ایران در این سازمان را از منظر همگرایی منطقه‌ای مورد بحث قرار داده‌اند. (بیات، ۱۳۹۴) نوری با ارائه روایتی متفاوت از جریان اصلی، بر کاستی‌های این نهاد، ماهیت سیاسی آن و لزوم واقع بینی ایران در تعامل با سازمان همکاری شانگهای تاکید کرده است. (نوری، ۱۳۹۱)

جریان اصلی پژوهش‌هایی که به زبان فارسی در مورد ابعاد و آثار عضویت ایران در این نهاد منتشر شده، از منظر نظریات کلان روابط بین الملل یا ژئوپلیتیک پیامدها و آثار را مورد بحث قرار داده‌اند. فراتر از پیامدهای کلان، آثار عضویت ایران در این نهاد از منظر مطالعه اسناد این نهاد، تحلیل این اسناد در متن روابط قدرت اعضا و پذیرش تعهداتی که شرط لازم عضویت محسوب می‌شود، مورد بحث و بررسی قرار نگرفته است. مقاله حاضر می‌کوشد با تحلیل اسنادی که پیش شرط عضویت کامل ایران در این نهاد محسوب می‌شوند، پیامدهای عضویت دائم را در دو حوزه امنیت و دیپلماسی اقتصادی مورد بررسی قرار دهد.

چارچوب مفهومی

سازمان همکاری شانگهای نماد کوششی جمعی با محوریت چین و روسیه برای شکل دهی به نوعی رژیم بین المللی است. بنا بر تعریف رایج، رژیم بین المللی مجموعه از اصول، هنجارها، قواعد و رویه های تصمیم گیری صریح یا تلویحی است که به واسطه آن انتظارات بازیگران در حوزه مفروضی از روابط بین الملل به همدیگر می گراید (کیوان حسینی، ۱۳۷۸). رژیم های بین المللی در قالب رویکردهای مختلفی مفهوم بندی شده اند. در یک تقسیم بندی کلان، سه مکتب در مطالعه رژیم های بین المللی را می توان از یکدیگر تفکیک کرد.

جدول ۱. مکاتب فکری در مطالعه رژیم های بین المللی

سازه انگاری	نئولیبرالیسم	واقع گرایی	
دانش	منافع	قدرت	متغیر کانونی
قوی	متوسط	ضعیف	نهادینگی
اجتماعی	عقلانی	عقلانی	رویکرد فرانظری
نقش محوری	حداکثرسازی منافع مطلق	دغدغه مند دستاورد نسبی	مدل رفتاری

Source: Hasenclever, et al., 1997

سه مکتب جریان اصلی نظریه پردازی در روابط بین الملل بر اساس مبانی فرانظری خود نگرش های متفاوتی به رژیم های بین المللی ارائه می کنند. این نگرش ها بر مبنای متغیر کانونی شکل دهنده به رژیم ها، میزان نهادینگی رژیم ها و مدل رفتاری اعضای آنها از یکدیگر منفک می شوند. از منظر متغیر کلیدی شکل دهنده به رژیم های بین المللی، واقع گرایان بر روابط قدرت، نئولیبرال ها بر هم پیوندی منافع و سازه انگاران بر پویایی دانش، تعاملات و هویت ها تاکید می کنند.

واقع گرایان نهادینگی رژیم ها را ضعیف، نئولیبرال ها متوسط و سازه انگاران قوی می دانند. مدل رفتاری اعضای رژیم ها که عمدتاً دولت ها را در برمی گیرند یکی دیگر از شاخص های کلیدی تفکیک نگرش های سه گانه به رژیم هاست. واقع گرایان اعضای رژیم ها را دغدغه مند دستاوردهای نسبی می دانند، از منظر لیبرال ها اعضا در پی بیشینه سازی منافع مطلق اند و سازه انگاران بر محوریت نقش در کنش اعضا تاکید دارند (Hasenclever, et al. 1997).

چین و روسیه به‌عنوان دو قدرت بزرگ، نقش کلیدی در شکل‌دهی به سازمان همکاری‌های شانگهای ایفا کرده‌اند. به بیان دیگر تولد و دگر‌دیسی این سازمان عمدتاً محصول کنش‌های چین و روسیه بوده است. در این سازمان توزیع نسبی قدرت اهمیت ویژه‌ای دارد. نقش چین و روسیه در این نهاد چنان تعیین‌کننده است که برخی از هژمونی مشترک سخن رانده‌اند. اما درعین حال این دو و سایر کشورهای عضو این نهاد دغدغه‌مند دستاوردهای نسبی‌اند و دستاوردهای نسبی به مدل رفتاری آنان شکل می‌دهد. قدرت محوری و اهمیت دستاوردهای نسبی در مدل رفتاری اعضای این نهاد، خوانش واقع‌گرایانه را از توانمندی بیشتری در تبیین این رژیم برخوردار می‌سازد. در سازمان همکاری‌های شانگهای نشانه‌هایی از خوانش ثبات هژمونیک (Hasenclever, et al., 1996)، رژیم‌های بین‌المللی آمرانه (Krasner, 1982) و محدودیت‌های همکاری در شرایط آنارشی (Grieco, 1988) که جملگی نگرشی واقع‌گرایانه به رژیم‌های بین‌المللی را بازتاب می‌دهند می‌توان یافت.

سازمان همکاری‌های شانگهای: قدرت محوری، نهادینگی ضعیف و اهمیت دستاوردهای نسبی

سازمان همکاری‌های شانگهای در متن اوراسیای پس از جنگ سرد متولد شد و رشد کرد. فروپاشی شوروی، خیزش چین و احیای روسیه مهم‌ترین رخدادها در اوراسیای دهه‌های اخیر بوده‌اند. فقدان ساز و کارهای همکاری و همگرایی یکی از معضلات اوراسیای پساجنگ سرد بود. از همین رو چین و روسیه در قالب‌های مختلف در پی نهادسازی در این منطقه برآمدند. سازمان همکاری‌های شانگهای مهمترین نماد کوشش مشترک دو قدرت برای شکل‌دهی به نهادینگی حداقلی در این منطقه است. به دیگر سخن، متغیر کانونی شکل‌دهی به این سازمان، اراده چین و روسیه برای همکاری و شکل‌دهی به رژیم جدید امنیتی و اقتصادی در اوراسیای پساجنگ سرد بوده است روابط قدرت جدیدی که چین و روسیه در کانون آن قرار گرفتند نقش کلیدی در شکل‌دهی به رژیم نوپدید داشت.

با فروپاشی آخرین امپراتوری در این پهنه، توزیع قدرت و قواعد به سرعت متحول شد. از یک سو مهم‌ترین دشمن چین و تهدید شماره یک امنیت ملی این کشور از بین رفت. از دیگر سو بیش از ۷ هزار کیلومتر از مرزهای این کشور در وضعیت مبهمی قرار گرفت (Song, 1982). روسیه برای گذار از شوک فروپاشی شوروی و احیای موقعیت قدرت از دست‌رفته در تقلا بود. در آسیای مرکزی دولتی‌هایی تأسیس شدند که پایه‌های اقتصادی، ایدئولوژیک و سیاسی

آنها به شدت ضعیف بود و با چالش‌های امنیتی پیچیده‌ای مواجه بودند. فروپاشی شوروی به نیروهای فروملی و به‌ویژه گروه‌های تروریستی مجال داد تا قدرت دولت را در پهنه وسیعی از اوراسیا به چالش کشند. رها شدن افغانستان در جنگ داخلی در دهه ۱۹۹۰ این کشور را به کانون امنی برای نیروهای تروریستی و اشاعه این جریان‌ها به پهنه اوراسیا بدل کرده بود (Mackerras & Clarke, 2009).

در چنین شرایطی رژیم شانگهای یا آنچه به "شانگهای پنج" مشهور شد با اهداف عمدتاً امنیتی در ۱۹۹۶ و با محوریت چین و روسیه شکل گرفت. در دهه ۱۹۹۰ مهم‌ترین هدف تشکیل آنچه بعدها سازمان همکاری شانگهای نام گرفت، مشخص نمودن مرز چین با کشورهای آسیای مرکزی و روسیه، پایان دادن به یکی از طولانی‌ترین مناقشات مرزی چین بود و ایجاد زمینه‌ای جدیدی برای همکاری بود.

با حل و فصل موفقیت‌آمیز این موضوع، رژیم شانگهای گامی مهمی به سوی نهادینگی برداشت. سازمان همکاری شانگهای در ابتدای قرن ۲۱ و مقارن با حادثه ۱۱ سپتامبر که تروریسم را در کانون سیاست بین‌الملل قرارداد متولد شد (SCO, 2001) از همین رو دومین دستور کار کلیدی این سازمان شکل دهی به قواعد و رویه‌های مقابله جمعی با تروریسم بود، مقابله‌ای که در دهه نخست قرن ۲۱ در قالب شعار مبارزه با "سه نیروی شیطانی تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی" به هدف کانونی این نهاد بدل شد (SCO, 2005). مهم‌ترین ساختار این سازمان تحت عنوان ساختار منطقه‌ای ضدتروریسم^۱ شکل گرفت و به مهم‌ترین حوزه همکاری میان کشورهای عضو برای مقابله با تروریسم شکل داد.

به دیگر سخن اغلب اسناد امنیتی و سیاسی سازمان که به رژیم امنیتی آن شکل می‌دهند را موافقت‌نامه‌ها، کنوانسیون‌ها و پروتکل‌ها در زمینه مبارزه با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی تشکیل می‌دهند. فراتر از منشور سازمان که بنیان آن را شکل می‌دهد، کنوانسیون مقابله با تروریسم، جدایی‌طلبی و افراط‌گرایی^۲ و موافقت‌نامه ساختار ضدتروریستی منطقه‌ای را می‌توان مهم‌ترین اسناد سیاسی و امنیتی سازمان به شمار آورد. کنوانسیون مقابله با تروریسم، جدایی‌طلبی و افراط‌گرایی تعاریف مشخصی از این سه مقوله

1. Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization

2. The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism

ارائه داده است و اصولی برای همکاری کشورها بیان کرده است. کشورها در صورت عضویت باید به این تعاریف و الزامات همکاری در این حوزه‌ها متعهد شوند (SCO, 2007).

موافقت‌نامه ساختار ضدتروریستی منطقه‌ای که در راستای اجرایی شدن کنوانسیون مقابله با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی در ۲۶ ماده تدوین شده است، تنها ساختار الزام‌آور و مهم‌ترین دستاورد این سازمان محسوب می‌شود. به دیگر سخن "نهادینگی" رژیم شانگهای عمدتاً در قالب این موافقت‌نامه متجلی و البته محدود می‌گردد. در قالب این موافقت‌نامه، ساختار منطقه‌ای ضدتروریستی شخصیت حقوقی یافته و کارویژه‌های دوازده‌گانه‌ای برای آن تعریف شده است. این کارویژه‌ها عبارت‌اند از:

۱. تدوین پیشنهادهای و توصیه‌ها برای تقویت همکاری زیرمجموعه‌های سازمان شانگهای در مبارزه با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی و برای اعضای این سازمان در صورتی که چنین درخواستی را مطرح نمایند.

۲. کمک به نهادهای ذی‌ربط در کشورهای عضو برای مقابله با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی در صورت درخواست کشورهای عضو.

۳. جمع‌آوری و تحلیل اطلاعاتی که از سوی اعضا به ساختار ضدتروریسم منطقه‌ای در مورد مبارزه با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی ارائه می‌شود.

۴. ایجاد بانک اطلاعات ساختار منطقه‌ای ضدتروریسم به‌ویژه در حوزه‌های:
- سازمان‌های بین‌المللی تروریستی، تجزیه‌طلب و افراط‌گرا، رهبران آنها، اعضا و سایر اشخاصی که در فعالیت‌های این سازمان‌ها دخیل‌اند و نیز منابع و کانال‌های مالی آن‌ها.
- وضعیت پویایی و روندهای گسترش تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی که می‌تواند بر منافع اعضا تأثیر بگذارد.

- سازمان‌های غیردولتی و افرادی که از تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی حمایت می‌کنند.

۵. در صورتی که مقامات ذی‌صلاح کشورهای عضو اطلاعاتی را از این سازمان درخواست کنند در اختیار آنها قرار خواهد داد.

۶. ارائه کمک‌های فنی به اعضای سازمان در طراحی و اجرای عملیات‌های مقابله با تروریسم در صورت درخواست آنان.

۷. در صورتی که اعضای سازمان درخواست نمایند ساختار ضدتروریسم منطقه‌ای در

انجام عملیات‌های شناسایی نیروهای تروریستی، تجزیه طلب و افراط‌گرایی به آنها کمک خواهد کرد.

۸. کمک دولت‌های عضو در تعقیب بین‌المللی افراد متهم به اقدامات تروریستی، افراط‌گرایانه و تجزیه طلب

۹. مشارکت در توسعه ابزارهای حقوقی بین‌المللی جهت مقابله با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه طلبی.

۱۰. آموزش متخصصین واحدهای ضدتروریسم.

۱۱. مشارکت در برگزاری کنفرانس‌های آکادمیک، کارگاه‌ها و سمینارها با هدف مبادله تجربیات در مبارزه با تروریسم، تجزیه طلبی و افراط‌گرایی.

۱۲. ایجاد و تداوم مکانیسم‌های تماس با سازمان‌های بین‌المللی فعال در مبارزه با تروریسم، تجزیه طلبی و افراط‌گرایی. (SCO, 2006)

موافقت‌نامه‌های دیگری همچون حسن هم‌جواری، انجام مانورهای نظامی مشترک و همکاری وزارت امور خارجه و دفاع کشورهای عضو در حاشیه موافقت‌نامه‌های سیاسی و امنیتی قرار می‌گیرند و در واقع اجرای دو موافقت‌نامه اصلی را تسهیل می‌کنند. اشاره شد که ساختار ضدتروریسم منطقه‌ای مهم‌ترین ساختار الزام‌آور سازمان همکاری شانگهای در حوزه سیاسی - امنیتی محسوب می‌شود. این بدان معناست که رژیم شانگهای به مقابله با تهدیدات نوین امنیتی محدود شده است.

اعضای سازمان همکاری شانگهای همواره "دغدغه‌مند دستاوردهای نسبی" بوده‌اند. از همین رو همکاری امنیتی میان آنان محدود بوده و محدود مانده است. منافع متفاوت امنیتی چین و روسیه، نگرانی هر یک از آنان از سلطه دیگری بر آسیای مرکزی یا برهم خوردن موازنه شکننده (Šćepanović, 2021) و نگرانی کشورهای آسیای مرکزی از تسلط این دو کشور زمینه را برای محدود شدن همکاری‌های امنیتی فراهم آورده است. شاهد این مدعا آنکه در دو بحران‌های کلیدی سیاست خارجی روسیه در دوره پس از جنگ سرد یعنی حمله این کشور به گرجستان و جدایی بخشی از خاک آن و نیز بحران اوکراین و جدایی کریمه، سازمان همکاری شانگهای حمایتی از روسیه صورت نداد (Lillis2014), (Zhao, 2019).

در دور جدید بحران اوکراین در ۲۰۲۲ نیز سازمان در تداوم گذشته ساکت مانده است. افزون بر این سازمان همکاری شانگهای حمایتی از مواضع چین در قبال تایوان

و در اختلافات دریای چین جنوبی صورت نداده است. حتی کشورهای آسیای مرکزی در دوره‌هایی از سیاست‌های چین در مقابله با تروریسم و رفتار این کشور با اقلیت اویغور انتقاد کرده‌اند (Wang & Kong, 2019). عضویت هند و پاکستان در سازمان همکاری شانگهای اولویت دستاوردهای نسبی میان اعضای را تقویت کرده است. هند در زنجیره معماهای امنیتی در آسیا در مقابل چین و پاکستان قرار گرفته است و رقابت راهبردی تشدید شونده‌ای با چین از جمله در آسیای مرکزی دنبال می‌کند (Raghavan, 2018).

در سال‌های اخیر سازمان همکاری شانگهای بر شکل دهی به رژیم اقتصادی توجه بیشتری نشان داده است. شکل دهی به رژیم اقتصادی در قیاس با همکاری‌های امنیتی با دشواری‌های بیشتری مواجه بوده است. در سطح کلان و از منظر اقتصاد سیاسی، سازمان همکاری شانگهای رژیم مسلط اقتصاد سیاسی بین‌الملل پساجنگ سرد را پذیرفته و آن را به عنوان مبنای همکاری اعضا قرار داده است. در این قالب سازمان هدف آرمانی خود را جریان آزاد کالا، نیروی کار و سرمایه تعریف کرده است (SCO, 2001). افزون بر این اعضا، سازمان تجارت جهانی و قواعد آن را به عنوان مبنای تجارت جهانی پذیرفته‌اند و مکانیسم بازار را به عنوان مکانیسم کلیدی توسعه اقتصادی مورد تاکید قرار داده‌اند (SCO, 2020).

بر مبنای اسنادی که جهت‌گیری‌های کلان اقتصادی سازمان را نشان می‌دهد و نیز بیانیه‌های پایانی اجلاس‌های سران می‌توان مدعی شد که سازمان همکاری شانگهای ساختار موجود اقتصاد و تجارت جهانی را پذیرفته است، نظام مالی بین‌المللی و سازمان تجارت جهانی را به عنوان مبنای فعالیت‌های اقتصادی دانسته و در این چهارچوب عمل می‌کند. افزون بر این سازمان در تصمیم‌گیری ساختاری اجماعی دارد و تنها در در صورتی که پیشنهادها و ابتکارات کشورها مورد تأیید سایرین قرار گیرد امکان اجرایی شدن پیدا می‌کند. از همین روست که عمده همکاری‌های اقتصادی در درون سازمان در پیامد ابتکاراتی که توسط کشورهای مختلف ارائه شده صورت گرفته است.

در منشور سازمان، ترویج همکاری اقتصادی منطقه‌ای در قالب‌های متفاوت، ایجاد تدریجی محیط مناسب برای تجارت و سرمایه‌گذاری به‌گونه‌ای که به تدریج کالا، سرمایه، خدمات و فناوری در میان اقتصادهای عضو این نهاد به صورت آزاد جریان یابد به عنوان هدف کلیدی برشمرده شده است. افزون بر آن باید استفاده مؤثر از زیر ساخت‌های ارتباطی

و حمل‌ونقلی صورت گیرد، قابلیت‌های ترانزیتی اعضا توسعه یابد و به تدریج همگرایی منطقه‌ای در حوزه‌های توسعه پایدار شکل گیرد.

با وجود این، در حوزه همکاری اقتصادی نیز همچون حوزه امنیتی مسیر حرکتی سازمان رژیم‌سازی حداقلی بوده و عمدتاً به ایجاد رویه‌ها و تسهیل روابط تجاری و اقتصادی میان اعضا و انعطاف در برابر ابتکارات کشورهای عضو محدود شده است. به‌رغم آنکه از آغازین روزهای تشکیل این سازمان ایده جریان آزاد کالا، نیروی کار و سرمایه، عمدتاً از طرف دولت چین و نمایندگان آن در جلسات این سازمان مطرح شده، اما همواره با مخالفت‌های فنی و سیاسی روسیه و برخی کشورهای آسیای مرکزی مواجه شده است.

از آنجاکه اعضای سازمان به لحاظ قدرت اقتصادی، نوع اقتصادها و میزان رقابت‌پذیری آن‌ها در وضعیت شدیداً نامتوازنی قرار دارند، اغلب اعضای سنتی سازمان یعنی روسیه و کشورهای آسیای مرکزی از رقابت با چین ناتوان‌اند و هراس دارند. به‌دیگر سخن دستاوردهای نسبی حاصل از جریان آزاد کالا، نیروی کار و سرمایه به مدل رفتاری آنان شکل می‌دهد. این کشورها عمدتاً صادرکننده مواد خام محسوب می‌شوند و بازار آنها به‌صورت فزاینده در اختیار چین قرار گرفته است. ناتوانی این کشورها در رقابت با اقتصاد شکوفا و تهاجمی چین زمینه را برای مخالفت آنان با آزادسازی تجاری در قالب این سازمان فراهم آورده است. این مخالفت به‌ویژه از طرف روسیه به‌صورت مداوم ابراز شده است (Gabuev, 2017).

روسیه در سیاست اعلامی همواره از آزادسازی تجاری و همگرایی اقتصادی در درون سازمان حمایت کرده است، اما در عمل و در جلسات این سازمان مانع اجرایی شدن و نهادینه شدن این ابتکارات در قالب‌های الزام‌آور شده است. به‌عنوان مثال مخالفت روسیه مهم‌ترین عامل عدم تشکیل بانک توسعه و منطقه تجارت آزاد سازمان همکاری شانگهای بوده است. کوشش‌های چین برای تشکیل این بانک در یک دهه گذشته همواره با مخالفت مؤثر روسیه به شکست انجامیده است (SCO, 2017). در چنین فضایی حاصل کنش‌های اقتصادی و هم‌گرایانه سازمان تاکنون طیفی از ابتکارات و مکانیسم‌ها و رویه‌های همکاری اقتصادی بوده است که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد.

کنسرسیوم بین‌بانکی سازمان همکاری شانگهای در اکتبر ۲۰۰۵ و در پی تصمیم شورای سران سازمان برای ایجاد مکانیسم حمایت مالی از پروژه‌های کشورهای عضو سازمان و سرمایه‌گذاری در این پروژه‌ها شکل گرفت (Liao, 2021). این کنسرسیوم از هنگام

تشکیل در سال ۲۰۰۵ تاکنون از ۵۹ پروژه در قالب ارائه ۱۰٫۷ میلیارد دلار وام حمایت کرده است (Rousselot, 2011). چین در سال ۲۰۲۱ وعده ارائه وام ده میلیارد دلاری به اعضای این سازمان را داد (Reuters, 2016). این کشور در سال ۲۰۱۸ و در اجلاس سران این سازمان نیز وعده ارائه وام‌هایی به مبلغ ۴٫۶ میلیارد دلار به اعضا را داد (CGTN, 2018).

سازمان همکاری شانگهای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان بزرگ انرژی در جهان را گرد هم آورده است. از همین رو ایده شکل دهی به همکاری‌های گسترده‌تر و نوعی همگرایی در این حوزه از همان ابتدا در سازمان مطرح بوده است. نخستین بار در سال ۲۰۰۵ روسیه ایده شکل‌گیری باشگاه انرژی سازمان همکاری شانگهای را مطرح کرد (Bushuev, 2012). در سال ۲۰۱۳ این ساختار شکل گرفت، اما تاکنون نتایج چندانی به همراه نداشته است. از منظر ایده‌ای در قالب این کلاب نیل به بازار واحد انرژی یا شکل دهی به مدل جدید تبادل انرژی و تدوین مشترک استراتژی انرژی اوراسیایی مطرح شده است. حتی برخی از کشورها همچون قزاقستان شکل دهی به فضای مشترک انرژی را نیز طرح کرده‌اند، اما باشگاه انرژی سازمان همچنان در حد یک ایده باقی مانده است (The Nation, 2021).

به بیان دقیق‌تر باوجود آنکه همکاری در حوزه انرژی در یک دهه اخیر به کانون روابط چین با کشورهای آسیای مرکزی و روسیه بدل شده است (Chris Rickleton, 2015)، اما این همکاری‌ها به صورت دوجانبه و خارج از ساختار باشگاه انرژی سازمان رخ داده است. چین در تعامل دوجانبه با کشورهای دارنده انرژی در درون این سازمان از موقعیت مذاکره‌ای بهتری برخوردار است و تمایلی به تغییر این وضعیت ندارد. عدم تمایل چین را می‌توان عامل کلیدی در تداوم نقش حاشیه‌ای این باشگاه در سازمان همکاری شانگهای برشمرد (Huaxia, 2020). بانک توسعه سازمان همکاری شانگهای یکی دیگر از ایده‌های مهم همگرایی اقتصادی در این سازمان است. ایده تشکیل این بانک از سال‌ها پیش مطرح بوده است. در اجلاس نخست وزیران این سازمان در سال ۲۰۱۶ این ایده به تصویب رسید اما با مخالفت روسیه در اجلاس سران سازمان در همان سال، سرانجامی نیافت. آن هنگام تاکنون رایزنی‌های چین و روسیه برای تشکیل این بانک فرجامی نیافته است (Reuters, 2021). بنابراین می‌توان مدعی شد که نقش تعیین‌کننده روابط قدرت و نیز دستاوردهای نسبی در شکل دهی به

۱. Common space

مدل رفتاری دولت‌های عضو سازمان همکاری شانگهای زمینه را برای شکل‌گیری نوعی رژیم محدود همکاری امنیتی و اقتصادی فراهم آورده است، رژیمی که در حوزه امنیت به مقابله با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی و در حوزه اقتصادی به شکل‌گیری کنسرسیوم بین بانکی و ایجاد بسترهایی برای همکاری گمرکی محدود مانده است.

روند عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای

عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای فرایندی پیچیده را طی کرده است. ایران در سال ۲۰۰۵ به عنوان عضو ناظر در این نهاد پذیرفته شد. با وجود این فرایند الحاق ایران به عنوان عضو دائم، پیچیده و طولانی گشت. در این سالها همواره درخواست ایران برای عضویت دائم مطرح بود اما به دلایل مختلف از جمله مخالفت برخی اعضا و نیز مصوبه‌های این نهاد تا سال ۲۰۲۱ سرانجامی نیافت. سازمان همکاری شانگهای در سال ۲۰۱۰ مقررات پذیرش اعضای جدید را در شورای سران تصویب نمود بر مبنای این مصوبه شرایط عمومی و فرایند عضویت دائم کشورها تشریح شده است. در قالب این مصوبه شرایط ذیل برای پذیرش کشورها به عنوان عضو دائم در نظر گرفته شده است:

متقاضی عضویت دائم متعلق به منطقه اوراسیا باشد

برخورداری از روابط دیپلماتیک با اعضای سازمان همکاری شانگهای

برخورداری از موقعیت عضو ناظر یا شریک گفتگوی سازمان

تداوم روابط اقتصادی و تجاری با اعضای سازمان

فقدان تعارض میان تعهدات بین المللی کشور متقاضی در حوزه امنیتی با پیمان‌های

بین المللی و مکانیسم‌های پذیرفته شده از سوی سازمان شانگهای

فقدان درگیری نظامی میان دولت متقاضی یا دولت یا دولت‌های دیگر

عمل به تعهدات در قالب مشنور سازمان ملل متحد و رعایت اصول و هنجارهای حقوق

بین الملل از سوی متقاضی عضویت دائم

متقاضی عضویت دائم نباید تحت تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد باشد (SCO, 2010)

در مقطع تصویب مقررات پذیرش اعضای جدید، قطعنامه‌های چندگانه تحریمی

سازمان ملل علیه ایران با آرای مثبت چین و روسیه اجرایی شده بود. از همین رو بند آخر

این مصوبه اشکارا راه را بر عضویت دائم ایران مسدود کرد. این وضعیت تا پایان مذاکرات

هسته ای و اجرایی شدن برجام تداوم داشت. پس از آن نیز مخالفت برخی اعضا و مواضع مبهم چین مانعی مهم در مسیر عضویت دائم ایران بود و این فرایند را طولانی نمود. نهایتاً در بیست و یکمین اجلاس سازمان همکاری شانگهای، موافقت شورای سران با آغاز فرایند الحاق ایران به عنوان عضو دائم اعلام شد. فرایند الحاق ایران به سازمان همکاری شانگهای به عنوان عضو دائم نیازمند امضای بیش از ۴۰ سند از سوی این کشور است. از میان سند، ۲۱ سند در حوزه سیاسی و امنیتی قرار می‌گیرند. بیش از نیمی از اسناد سازمان در حوزه‌های امنیتی و سیاسی تعریف شده‌اند، امری که غلبه رژیم سازی امنیتی، سیاسی را نشان می‌دهد.

پیامدهای امنیتی

همان گونه که اشاره شد، در حوزه امنیتی کنوانسیون مقابله با تروریسم، تجزیه طلبی و افراط‌گرایی و موافقت‌نامه ساختار منطقه‌ای مبارزه با تروریسم مهم‌ترین اسناد سازمان محسوب می‌شوند. به دیگر سخن مهم‌ترین پیامد امنیتی عضویت دائم ایران در این سازمان در پذیرش الزامات همکاری در مقابله با تروریسم، تجزیه طلبی و افراط‌گرایی بروز و ظهور خواهد یافت. در این حوزه و به‌ویژه در مبارزه با تروریسم ایران از موقعیت پیچیده‌ای برخوردار است. از یک سو این کشور از قربانیان مهم تروریسم شمار می‌آید و از طرف دیگر طیف وسیعی از گروه‌های اسلامی را مورد حمایت قرار می‌دهد. نگرش سایر اعضای سازمان همکاری شانگهای به این گروه‌ها تفاوت‌های مهمی با نگرش ایران دارد.

به‌عنوان مثال حمایت ایران از گروه‌های اسلامی در تاجیکستان و کشمیر همواره با مخالفت هند و تاجیکستان به‌عنوان اعضای سازمان مواجه بوده است. از این منظر پذیرش کنوانسیون مبارزه با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه طلبی و عمل به تعهدات به‌عنوان عضو از ساختار منطقه‌ای مبارزه با تروریسم برای ایران پیچیده خواهد بود. فرایند دستیابی به تعریف مشترک از تروریسم میان ایران و سایر اعضای سازمان همکاری شانگهای و عمل به تعهدات در حوزه مبارزه با تروریسم احتمالاً مهم‌ترین چالش‌ها را در مسیر عضویت دائم ایران در این نهاد ایجاد می‌کند. با وجود این، به دلیل اهمیت راهبردی عضویت دائم ایران در این سازمان، ایران احتمالاً الزامات سیاسی - امنیتی عضویت دائم در این نهاد را مورد پذیرش قرار خواهد داد.

با عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای، سیاست اعلامی و اعمالی این کشور با الزامات مبارزه با تروریسم در این نهاد هم‌راستا خواهد شد. البته این هم‌راستایی محدود به جغرافیای این نهاد خواهد بود. افزون بر این تبادل نظام‌مند اطلاعات در مورد گروه‌های تروریستی میان این کشور و سایر اعضای سازمان در قالب ساختار مقابله با تروریسم آغاز خواهد شد. فراتر از همکاری در مقابله با تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی، عضویت دائم ایران در این نهاد پیامدهای سیاسی - امنیتی چشمگیری احتمالاً در برنخواهد داشت. سکوت دوام‌دار سازمان همکاری شانگهای در قبال تنش‌های روسیه و غرب بر سر اوکراین، رقابت راهبردی چین و ایالات متحده در آسیای دریایی و نیز رقابت راهبردی هند و پاکستان نشان می‌دهد که این نهاد در تنش دوام‌دار ایران و غرب احتمالاً نقش چندانی ایفا نخواهد کرد. افزون بر این خاورمیانه به‌عنوان مهم‌ترین حوزه رقابت راهبردی ایران، در حاشیه دستور کار امنیتی این نهاد بوده است. هم‌زمانی اعلام فرایند عضویت دائم ایران در این نهاد و پذیرش عربستان سعودی، مصر و قطر به‌عنوان شرکای گفتگوی این سازمان شانی از رویکرد متوازن اعضای این سازمان به بازیگران خاورمیانه‌ای و اهمیت دستاوردهای نسبی در مدل رفتاری آنان است (Ashargh Al-awsat staff, 2021).

پیامدهای اقتصادی

در حوزه اقتصادی، سازمان همکاری شانگهای مسیر کلاسیک همگرایی اقتصادی را در پیش نگرفته است، بلکه به دلیل اختلاف نظر اعضا و ساختارهای بسیار متفاوت اقتصادهای آنان، عمدتاً سازمانی همکاری گرا و رویه‌گرا بوده است، بدان معنا که کنش آن به ایجاد رویه‌های غیرالزام آور همکاری اقتصادی معطوف شده است. در این حوزه تکمیل فرایند عضویت ایران نیازمند تصویب اسناد ذیل است:

جهت‌گیری‌های اساسی در مورد همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای

ایجاد شرایط مساعد برای حمل‌ونقل جاده‌ای

موافقت‌نامه همکاری بین بانکی

همکاری و کمک متقابل در امور گمرکی

تعامل گمرکات در اجرای قانون

هم‌رسانی اطلاعات گمرکی در زمینه مبادلات در حوزه انرژی

مبادلات آموزشی در حوزه گمرک

همکاری در حوزه کشاورزی (SCO, 2021).

از میان اسنادی که پذیرش آنها لازمه عضویت دائم ایران در این نهاد است، ۴ سند در حوزه مبادلات گمرکی تدوین شده‌اند. به دیگر سخن رژیم سازی اقتصادی در این نهاد به تعاملات گمرکی که مرحله ابتدایی همگرایی محسوب می‌شوند، محدود شده است. از همین رو عضویت دائم ایران در این نهاد، تعهدات اقتصادی چندانی ایجاد نخواهد کرد و از دیگر سو در کوتاه مدت امتیازات اقتصادی چشمگیری نیز نصیب ایران نخواهد شد. افزون بر حوزه گمرک، همکاری در حوزه تأمین مالی و همکاری بانکی از اندک حوزه‌های همکاری اقتصادی در سازمان همکاری شانگهای است که در سال‌های اخیر نتایج عملی به همراه داشته است، بدان معنا که در این حوزه حدود ۶۰ پروژه در قالب وام و اعتباراتی بالغ بر ۱۰ میلیارد دلار تأمین مالی شده‌اند. افزون بر این کنسرسیوم بین بانکی شکل گرفته است و طیفی از بانک‌های کشورهای عضو در آن عضویت دارند.

در میان مدت، عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای می‌تواند فرصت‌هایی برای دیپلماسی اقتصادی کشور ایجاد نماید. اشاره شد که سازمان همکاری شانگهای سازمان اوراسیایی است. در شرایط کنونی اوراسیای جدیدی در حال شکل‌گیری است، پهنه‌ای که در آن چهار کانون قدرت شکل گرفته است. روسیه به عنوان کانون سنتی قدرت در شمال این پهنه نقش آفرینی رو به افزایشی دارد. چین کانون جدید و مهم‌ترین کانون قدرت در این پهنه است. هند کانون نوظهور قدرت در جنوب این پهنه است و اتحادیه اروپا به عنوان کانون قدرت هنجاری و اقتصادی سنتی در غرب این منطقه قرار دارد. در شرایطی که روابط نرمال ایران با اقتصاد جهانی به طور نسبی احیا گردد، ایران با توجه به موقعیت ژئواکونومیک خود می‌تواند نقش یک حلقه وصل را بین چهار اقتصاد کلیدی در اوراسیا ایفا نماید. ایده کریدور شمال - جنوب نمایانگر پتانسیل نقش آفرینی ایران به عنوان حلقه وصل روسیه و هند به عنوان دو اقتصاد بزرگ اوراسیایی است.

افزون بر این در قالب کریدور شمال - جنوب، ایران به طور بالقوه می‌تواند حلقه وصل جنوب شرق آسیا و شمال اروپا باشد؛ بنابراین تکمیل کریدور شمال جنوب و رونق بخشیدن به آن را می‌توان در کانون منافع اقتصادی ایران در سازمان همکاری شانگهای قرارداد. به دیگر سخن اجرای شدن کریدور شمال جنوب و افزایش ظرفیت آن می‌تواند به عنوان

مهم‌ترین ابتکار، در کوتاه‌مدت در کانون دیپلماسی اقتصادی ایران در سازمان همکاری شانگهای قرار گیرد. ایران می‌تواند با بهره‌گیری از منابع مالی این سازمان زمینه را برای اجرای کامل این کریدور فراهم آورد.

البته اجرایی شدن این پروژه که مدت‌ها به تأخیر افتاده است مستلزم روابط باثبات میان ایران و سایر اعضای سازمان و نیز شرکا و طرف‌های گفتگوی آن است. به‌عنوان مثال در صورتی که تنش میان ایران و آذربایجان تداوم یابد و این کشور در یکی از مسیرهای کلیدی کریدور شمال - جنوب اختلال ایجاد کند این مزیت ژئواکونومیک ایران با چالش جدی مواجه خواهد شد.

افزون بر این اختلافات جدی ایران با هریک از کشورهای عضو سازمان، همچون اختلافی که در سال‌های اخیر با تاجیکستان پدید آمد می‌تواند چالش‌های جدی در زمینه حمایت سازمان از این ابتکار ایجاد نماید که با توجه به ساختار اجماعی تصمیم‌گیری در سازمان، مخالفت یک کشور می‌تواند اختلالات جدی در مسیر نقش‌آفرینی این نهاد در ابتکارات کشورها و حمایت از ابتکارها ایجاد نماید.

نتیجه‌گیری

سازمان همکاری شانگهای نماد فرایند جدید رژیم‌سازی در اوراسیای پساجنگ سرد محسوب می‌شود. چنانچه اشاره شد، روابط قدرت متغیر کانونی شکل دهنده به فرایند رژیم‌سازی شانگهای بوده است. افزون بر این دغدغه دستاوردهای نسبی نقش کلیدی در شکل‌دهی به مدل رفتاری اعضای این سازمان داشته است. از همین رو نهادینگی این سازمان ضعیف بوده و انتظارات اعضا در حوزه‌های محدود امنیتی و اقتصادی همگرا شده است. دامنه قاعده‌نویسی این نهاد به مقابله با تهدیدات نوین امنیتی و ایجاد رویه‌های حداقلی در همکاری اقتصادی محدود شده است.

فرایند پذیرش ایران به‌عنوان عضو دائمی این نهاد حدود ۱۵ سال طول کشید. این فرایند عمدتاً به دلیل اهمیت کانونی روابط قدرت و دستاوردهای نسبی در کنش اعضای این نهاد، پیچیده و طولانی مدت شد. پذیرش قواعد سازمان همکاری شانگهای در مبارزه با تروریسم، افراط‌گرایی و تجزیه‌طلبی را می‌توان مهم‌ترین پیامد عضویت دائم ایران در این نهاد دانست. به دیگر سخن ایران در فرایند عضویت دائم در این نهاد، رژیم نوپدید مقابله

با تهدیدات نوین امنیتی در جغرافیای این نهاد را مورد پذیرش قرار می‌دهد و به الزامات اجرایی آن در قالب مشارکت در ساختار منطقه‌ای مقابله با تروریسم پایبندی نشان خواهد داد. افزون بر این با تصویب سایر اسناد امنیتی و سیاسی، حداقلی از روابط سیاسی باثبات میان ایران و سایر اعضای سازمان شکل خواهد گرفت.

عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای زمینه را برای قاعده‌مندی حداقلی روابط اقتصادی این کشور با سایر اعضای سازمان فراهم خواهد آورد. اشاره شد که رژیم سازی سازمان در حوزه اقتصادی، عمدتاً ناشی از اهمیت دستاوردهای نسبی برای اعضا، به‌ویژه روسیه به صورتی بسیار محدود شکل گرفته است. در میان مدت، دستاوردهای اقتصادی ایران به میزان کنش‌گری مبتکرانه این کشور در این نهاد و ایجاد اجماع برای اجرایی نمودن ابتکارات اقتصادی وابسته خواهد بود.

منابع

- حاجی یوسفی، ا.، و الوند، م. (۱۳۸۷). «ایران و سازمان همکاری های شانگهای: هژمونی و ضد هژمونی»، پژوهش نامه علوم سیاسی، دوره ۳، شماره ۲، ۱۶۳-۱۹۴.
- شمسیان، حمید (۱۳۸۵). «سازمان همکاری شانگهای و آینده ایران در آن»، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۲۲۳ و ۲۲۴، ۲۴۸-۲۵۷.
- کیوان حسینی، سید اصغر (۱۳۷۸). «نظریه رژیم های بین المللی امنیتی»، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۱۴۵ و ۱۴۶، ۱۳۸-۱۵۳.
- کوزه گر کالجی، ولی (۱۳۹۰). «کوششی در جهت تبیین نظری سازمان همکاری شانگهای»، پژوهش نامه سیاست خارجی، ۳۰، ۶۱-۹۰.
- کوشکی، م.، و حسینی، س. (۱۳۹۶). «فرصت ها و چالش های عضویت جمهوری اسلامی ایران در سازمان همکاری شانگهای»، سیاست - مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۷(۳)، ۷۳۷-۷۵۲.
- صادقی فسایی، س.، و عرفان منش، ا. (۱۳۹۴). «مبانی روش شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی، مورد مطالعه: تأثیرات مدرن شدن بر خانواده ایرانی». راهبرد فرهنگ، ۸(۲۹)، ۶۱-۹۱.
- فلیک، اووه، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، نشر نی، تهران، ۱۳۹۲.
- نوری، ع. (۱۳۹۱). جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه در سازمان همکاری شانگهای؛ ضرورت عمل گرایی در یک «اتحادیه سیاسی». فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۷(۷۵)، ۱۱۳-۱۳۸.
- بیات، حمیدرضا (۱۳۹۴). ایران و سازمان همکاری شانگهای (زمینه های همگرایی و واگرایی)، دانشگاه افسری امام علی (ع).

Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 21 February 2020, <http://eng.sectsc.org/documents/>

Agostinis, Giovanni & Urdinez, Francisco. (2021), «The Nexus between Authoritarian and Environmental Regionalism: An Analysis of China's Driving Role in the Shanghai Cooperation Organization». Problems of Post-Communism.

Alexander Gabuev, Bigger, Not Better: Russia Makes the SCO a Useless Club, Carnegie Moscow Center, 23 June 2017, <https://carnegiemoscow.org/commentary/71350> (3 October 2021)

- Ashargh Al-awsat staff, Saudi Arabia, Egypt, Qatar to Become SCO Dialogue Partners, 18 September, 2021, <https://english.aawsat.com/home/article/3195761/saudi-arabia-egypt-qatar-become-sco-dialogue-partners> , 20 February 2022.
- Baylis, J., Smith, S., and Owens, P. eds. (2019), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. 8th edn. Oxford: Oxford University Press.
- Charter of the Shanghai Cooperation Organization, 23 February 2022, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3851>
- Chung, Chien. (2006), «China and the Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization. Problems of Post-communism» - *PROBL POST-COMMUNISM*. 53. 3-14.
- Chris Rickleton, *By Opposing SCO Development Bank, Is Russia Biggest Loser?*, Eurasianet, 25 March 2015, <https://eurasianet.org/by-opposing-sco-development-bank-is-russia-biggest-loser> (3 October 2021)
- Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization, <http://eng.sectsco.org/documents/> (3 October 2021)
- Dushanbe Declaration on the Twentieth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organisation, Ministry of External Affairs, 17 September 2021, https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/34275/Dushanbe_Declaration_on_the_Twentieth_Anniversary_of_the_Shanghai_Cooperation_Organisation (3 October 2021)
- Grieco, Joseph M (1988), "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, 42. 475-507
- Hasenclever, Andreas & Mayer, Peter & Rittberger, Volker. (1996), «Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes». *Mershon International Studies Review*. 40. 177-228.
- Hasenclever, A., Mayer, P., & Rittberger, V. (1997), *Theories of International Regimes (Cambridge Studies in International Relations)*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Huaxia, SCO plans to enhance financial cooperation, continue consultations on establishing SCO Development Bank, Xinhua, 01 December 2020, http://www.xinhuanet.com/english/2020-12/01/c_139555549.htm (3 October 2021)
- Krasner, S. D. (1982), «Regimes and the Limits of Realism: Regimes as Autonomous Variables». *International Organization*, 36(2), 497–510.
- Joanna Lillis, Putin Fails to Win Ukraine Consensus at SCO Summit, eurasianet, Sep 12 2014 <https://eurasianet.org/putin-fails-to-win-ukraine-consensus-at-sco-summit> (4 October 2021)
- Liao, J. X. (2021), «China's energy diplomacy towards Central Asia and the implications on its "belt and road initiative"». *The Pacific Review*, 34(3), 490-522.
- Raghavan, Srinath. (2018), «The Security Dilemma and India–China Relations». *Asian Security*. 15. 1-13.
- Pakistan propose to establish SCO development bank, The Nation, 17 July 2021, < <https://nation.com.pk/17-Jul-2021/pakistan-propose-to-establish-sco-development-bank>> (3 October 2021)
- Rousselot, H. (2011), *Le Club de l'énergie de l'ocs, un élément (moteur)... d'intégration régionale ?*. *Relations internationales*, 145, 117-132
- Mackerras, C., & Clarke, M. (2009), *China, Xinjiang and Central Asia: History, transition and Crossborder interaction into the 21st century*. London: Routledge.
- Reuters Staff, Shanghai Cooperation Organisation to set up bank - Xinhua, Reuters, 04 November 2016, <<https://www.reuters.com/article/china-sco-banks-idUSL4N1D45XI>> (3 October 2021)
- Šćepanović, J. (2021), «Russia and the Shanghai Cooperation Organization: a question of the commitment capacity». *European politics and society*, 1-23.

SCO Development Bank: Prospects of the SCO development bank, cgtm, 06 Jun 2018, https://news.cgtn.com/news/7a517a4d32454464776c6d636a4e6e62684a4856/share_p.html (3 October 2021).

-Song, W. (2016), "Interests, Power and China's Difficult Game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO)" *Journal of Contemporary China*, 17. 85-101

Song, W. (2016), *China's approach to Central Asia: The Shanghai Cooperation organisation*. London: Routledge.

The Moscow Declaration of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation, The Shanghai Cooperation Organisation. 10 November 2020, <http://eng.sectsc.org/news/20201110/690356.html> (4 October 2021).

The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism, 23 February 2020, <http://eng.sectsc.org/documents/>.

Tsygankov, A.P. (Ed.). (2018), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy* (1st ed.). London: Routledge.

Vitaliy Bushuev, Valeriy Pervuhin, SCO energy club: what it should be?, Energy Strategy Institute – special for InfoSCO, 13 March 2012, <http://infoshos.ru/en/?idn=9616> (3 October 2021).

Wang, J., & Kong, D. (2019), «Counter-Terrorism Cooperation Between China and Central Asian States in the Shanghai Cooperation Organization». *China Quarterly of International Strategic Studies*, 5, 1, 65-79.

Yuan, Jing-Dong. (2010), «China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)». *Journal of Contemporary China*. 19. 855-869.

Zhao, S. (2019), «China's Belt-Road Initiative as the Signature of President Xi Jinping Diplomacy: Easier Said than Done». *Journal of Contemporary China*, 29, 319 - 335.